

Sylwia Staszewska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
syl@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-1273-3151>

Różnice w dotychczasowych badaniach nad przestrzenią miejską i wiejską – tematyka, skala opracowań, udział społeczeństwa

Zarys treści: Celem artykułu jest wykazanie różnic pomiędzy tematyką i skalą badań nad obszarami miejskimi i wiejskimi od połowy XX w. do czasów współczesnych. Widoczne odmienne podejścia analityczne wynikały z dostępnych narzędzi badawczych, zainteresowań naukowców, potrzeb sfery społeczno-gospodarczej, a także możliwych do pozyskania danych statystycznych czy nawet wiedzy o potrzebach społeczności lokalnych. W rozwoju miast i wsi zmieniła się organizacja i zarządzanie tymi jednostkami, nastąpiło znaczące zaangażowanie społeczeństwa, które (kiedyś mniej świadome) obecnie chce brać udział w procesie planowania przestrzennego i strategicznego. Szczególny nacisk w artykule położono na współczesne różnice w spojrzeniu badaczy na rozwój przedmiotowych jednostek, które ukazano za pomocą opracowań realizowanych na terenach miejskich i wiejskich.

Słowa kluczowe: przestrzeń miejska, obszary wiejskie, zakres badań, udział społeczny

Wstęp

Problematyką miejską i wiejską zajmowali się badacze różnych dyscyplin, związanych m.in. z: ekonomią, socjologią, geografią, demografią, etnografią, antropologią, architekturą lub urbanistyką. Odmienne podejścia analityczne wynikały z wybieranych narzędzi badawczych, zainteresowań naukowców, potrzeb sfery społeczno-gospodarczej, a także dostępnych danych statystycznych czy nawet wiedzy o potrzebach społeczności lokalnych. W rozwoju miast i wsi zmieniła się organizacja i zarządzanie tymi jednostkami, nastąpiło znaczące zaangażowanie społeczeństwa, które (kiedyś mniej świadome) obecnie chce brać udział w procesie planowania przestrzennego i strategicznego. Celem artykułu jest wykazanie różnic pomiędzy tematyką i skalą badań nad polskimi obszarami miejskimi i wiejskimi od połowy XX w. do czasów współczesnych. W części empirycznej zaprezentowano wyniki badań pracowników Wydziału Geografii-Społeczno-Ekonomicznej

i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, którzy w ramach cyklu publikacji serii Ekspertyzy i Raporty wykazali zakres i skalę badań, zastosowane metody i narzędzia, omówili sposób angażowania społeczności lokalnych w proces przemian poszczególnych ośrodków. Spośród dziewięciu wyszczególnionych w tej części publikacji, cztery stanowią efekt projektów badawczych zrealizowanych przez autora niniejszego artykułu, a jednej był on współautorem. Pełny zakres prezentowanych książek pozwala na realizację celu artykułu – ukazują one współczesne zmiany w spojrzeniu naukowców na rozwój przedmiotowych jednostek. W pracy umieszczono także tabelaryczne zestawienie prezentujące zakres badań nad miastami i wsiami w ujęciu historycznym.

Artykuł podzielono na część teoretyczną i empiryczną. W pierwszej czytelnik zapozna się z tematyką badań nad przestrzenią miejską i wiejską, a w drugiej zaznajomi ze skalą opracowań realizowanych na obszarze województwa wielkopolskiego w latach 2017–2022. Prezentowane publikacje pozwalają nie tylko na poszerzenie wiedzy naukowej, ale także stanowią praktyczny jej wymiar.

Badania nad przestrzenią miejską i wiejską w XX i XXI w.

Wśród autorów wyjaśniających złożoność struktury miast i wsi oraz zależności między ową strukturą a zamieszkującymi ją ludźmi wyróżnić należy tych zajmujących się: 1) antropologią przestrzeni miasta nowoczesnego (Zeidler-Janiszewska 1997); 2) antropologią miasta ponowoczesnego (Ghirardo 1999, Rewers 2005); 3) analizą pojęciową, podstawami dyscypliny (Bukowska-Floreńska 2004, Hanner 2006); 4) dających postawy teoretyczne i metody badawcze (Barthes 2002, Hanner 2006); 5) omawiających zagadnienia konsumpcji miasta, konsumpcji w mieście, problemów przestrzeni publicznych, prywatności społecznej i partycypacji społecznej w kształtowaniu dużego ośrodka (Caldeira 2005, Lorens 2005, Etzioni 2009).

W Polsce w latach 60. i 70. XX w. powstało wiele prac poświęconych typologii oraz kierunkom rozwoju miast i wsi, jednakże w większości wskazywano w nich na potrzebę interdyscyplinarnych studiów i badań nad przestrzennym rozwojem i strukturą (Korcelli 1974), na problemy „dopasowania się” struktury sieci osadniczej do nowych warunków społecznych i gospodarczych (Węgleński 1974), na potrzebę zmian kształtu układów osadniczych (Hansen 1974). Precyzowano typy funkcjonalne miast (Kostrowicki 1952, Kotarbiński 1967, Jerczyński 1977), ustalano zasady analizy struktury urbanistycznej (Adamczewska-Wejhert, Wejhert 1986), analizowano strukturę przestrzenną, ekonomiczną i geograficzną miasta (Czarnecki 1965, Broniewski 1966, Malisz 1966, Beaujeu-Garnier, Chabot 1971, Czerny 1974, Koziński 1974, Ostrowski 1975) oraz odnoszono się do architektoniczno-społecznych relacji w przestrzeni (Dziewoński 1962; Ziółkowski 1964; Kiełczewska-Zaleska 1972; Hall 1997; Wallis 1977). Pojawiły się też publikacje ujmujące problematykę rozwoju miast całościowo. Prace te dawały podstawę do rozumienia stosunków zachodzących pomiędzy funkcjonalną a społeczną sferą przestrzeni zurbanizowanej, mówiły o zależnościach elementów składowych

i o ich wartościach. W badaniach naukowych zajmujących się strukturami osadniczymi poszukiwano prawidłowości, które można by zapisać matematycznie. Na ich podstawie tworzono modele symulacyjno-decyzyjne, będące skutecznym narzędziem do prognozowania zmian w strukturze przestrzeni zurbanizowanej (Zipser 1974). Niemniej badania te prowadzone w nurcie geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej nie ujmowały w swych treściach analiz wewnętrznych, homogenicznych, architektoniczno-urbanistycznych, elementarnych, kompozycyjnych, wynikających z potrzeb i percepcji społecznej.

Nurt humanistyczny w badaniach nad przestrzenią zurbanizowaną lat 60. i 70. łączył urbanistów, architektów, socjologów, filozofów i psychologów. Dali oni w swych pracach wykaz problemów i metod badawczych w zakresie analiz behawioralnych, wynikających z psychosomatycznych, fizycznych i percepcyjnych właściwości i zachowań człowieka. I tak Kotela (1975), omawiając zasady polskiej urbanistyki, zwrócił uwagę na jakość przestrzeni, na jej aspekty użytkowe, społeczno-kulturowe, bezpieczeństwa, zdrowotności i wygody. To one były podstawą wyznaczenia zestawu cech (funkcjonalność, dostępność, ekonomia, elastyczność), które świadczyły o atrakcyjności miejsca (Juchnowicz 1971).

W omawianym czasie obserwowano również zmiany toczące się na obszarach wiejskich. Badania dotyczyły przeobrażeń przestrzeni wiejskiej i jej mieszkańców pod wpływem procesów urbanizacyjnych. To socjologowie pierwsi zwrócili uwagę na przenikanie idei i wzorców praktycznych z miasta na zewnątrz (Jałowiecki 1972), na przekształcanie się tradycyjnego, rolniczego społeczeństwa w bardziej zróżnicowane miejskie, na transformację wzorców miejskich i ich rozpowszechnianie w środowisku wiejskim (Jagielski 1977), upodabnianie się wsi do miast (Pietraszek 1978) zarówno w sferze architektoniczno-urbanistycznej, jak i warunkach, sposobie czy stylu życia (Jałowiecki 1972). Przestrzeń wiejską badano w ujęciu demograficznym, analizując m.in. koncentrację ludności i przemiany struktury demograficznej (Jagielski 1977), jak i ekonomicznym, obejmując analizą struktury zatrudnienia i struktury funkcjonalne wsi (Czyżewski 1987). Zwrócono uwagę także na aspekt przestrzennych zmian, opierając się nie na inwentaryzacji urbanistycznej, ale na wskaźnikach określających gęstość zabudowy czy na rozwoju sieci i urządzeń infrastrukturalnych (Mikołajewicz 1972).

Lata 80. XX w. były bogate w opracowania teoretyczne z przedmiotowego zakresu. Te, które się pojawiły, były zbiorem dotychczasowej wiedzy z tej dziedziny i ujmowały problematykę kompleksowo (Matyjaszewicz, Putkowski 1980, Szmidt 1981, Małachowicz 1982, Regulski 1982, 1986, Jałowiecki 1983, Zipser 1983, Malisz 1984, Maik 1985, Straszewicz 1985, Kalinowski 1986). Dopiero w następnej dekadzie ukazały się nowe prace badawcze i publikacje naukowe związane z zagadnieniami gospodarki przestrzennej w miastach i na terenach wiejskich. Ich treści wskazywały na specyfikę gospodarowania przestrzenią i w przestrzeni (Dziewoński 1990, Maik 1992, Ziobrowski 1992, Domański 1993, Liszewski 1994, 1997, Broszkiewicz 1997, Parysek 1997, Harańczyk 1998, Markowski, Marszał 1998). Obejmowały one różny zakres przestrzenny, od krajowego (Kusiński 1991), regionalnego (Chojnicki 1999), do lokalnego (Ciok 1992, Brol 1996, Jakóbczyk-Gryszkiewicz 1998). Dużo miejsca poświęcono przepływowom

ludnościowym oraz transformacji mobilności przestrzennej ludności, dekoncentracji rynku pracy i kształtowaniu systemu transportowego, co miało niebagatelny wpływ na przemiany wewnątrzstrukturalne jednostek osadniczych (Korcelli 1987, Dziadek 1991). Podejmowano zagadnienia związane z zagospodarowaniem turystycznym (Dziegieć 1987) i ze zmianami jakości środowiska przyrodniczego na skutek intensywnej urbanizacji. Ujawniły się też takie pola analiz, jak: problemy demograficzno-społeczne i przemiany struktury społeczno-przestrzennej (Jelonek, Zborowski 1992, Jałowiecki 1996, Rykiel 1999), morfologia miast, a zwłaszcza przemiany funkcjonalne i strukturalne (Sumień 1992, Koter 1994, Matczak 1996, Kaczmarek T. 1998, Miszewska 1999), rewitalizacja, rehabilitacja i restrukturyzacja przestrzeni miejskich (Jałowiecki 1993, Skalski 1994, Mirecka 1995, Zuziak 1996, Kaczmarek S. 1999) oraz przeobrażenia stref podmiejskich (Rajman 1997, Jakóbczyk-Gryszkiewicz 1998). W pracach tych zwrócono uwagę na upodmiotowienie społeczeństwa, na pogarszające się warunki życia w miastach, na brak prawidłowych ocen potrzeb użytkowników przestrzeni, na bardziej złożone instrumenty publicznej kontroli, znacznie większy stopień nieprzewidywalności skutków podejmowanych decyzji i wreszcie na wzrastającą rolę idei zrównoważonego rozwoju (Dutkowski 1995, Jackowiak 1999, Pęski 1999).

Pod koniec lat 90. problemy kształtowania polskiej przestrzeni urbanistycznej wiązały się z wymogami konkurencyjności i efektywności modernizacji struktury osadniczej. Stawiano na rozwój miast mających większe predyspozycje rozwojowe oraz szeroko rozumiane zasoby gospodarki przestrzennej. Niepokojący zapis w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju¹ z 1999 r. mówiący, że te spośród miast, które do tej pory utrzymały swoją przewagę lokalizacyjną, będą stawały się coraz silniejsze – sugerował niedostateczne wysiłki władz decyzyjnych w kierunku poprawy sytuacji ośrodków słabszych, problemowych.

Ale oprócz miast tematem badań w tym czasie były tereny wsi. O ile na końcu lat 80. podejmowano próby wykorzystania wiedzy dotyczącej struktury zatrudnienia ludności wiejskiej, wielozawodowości w rolnictwie do prac planistyczno-rozwojowych (IGiPZ PAN, KPZK PAN, IEiGŻ i IRWiR PAN), to na początku lat 90. konstruowano na nowo typologię funkcjonalną obszarów wiejskich, próbowano dobrać cechy diagnostyczne i trafne mierniki pozwalające zidentyfikować rzeczywisty charakter, skalę i zasięg funkcji wsi, by potem trafniej precyzować kierunki dalszego rozwoju analizowanych terenów. To przeobrażenia, jakie nastąpiły po 1989 r., a wraz z nimi wiele negatywnych zjawisk i procesów, zapoczątkowały poszukiwanie nowych strategii i dróg dalszego rozwoju. Szczególnie często badania dotyczyły identyfikacji podstawowych barier rozwojowych obszarów wiejskich, których eliminacja niewątpliwie wzmocniłaby potencjał i poprawiłaby warunki wprowadzenia koncepcji wielofunkcyjności. Zwracano szczególną uwagę na konieczność rozbudowy i podniesienia standardu urządzeń oraz sieci infrastrukturalnych, szukano sposobów/metod stymulowania rozwoju społeczno-ekonomicznego (ożywienia lokalnego gospodarki) (Kłodziński, Rosner 1995,

¹ Monitor Polski nr 26, poz. 432, Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 lipca 2001 r. o ogłoszeniu Koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju.

Staszewska 2012), szukano dróg rozwoju w oparciu o dywersyfikację źródeł dochodów mieszkańców wsi poprzez inicjowanie własnych pozarolniczych przedsięwzięć gospodarczych (IRWiR PAN). Działania rozwojowe miały na celu pobudzenie ludności wiejskiej do aktywności poprzez szkolenia, doradztwo, wspieranie działań i pomysłów, nadzór przy współudziale władz samorządowych. Prorozwojowa inicjatywa społeczna powodowała zmianę funkcji, a to z kolei miało swój wyraz w przeobrażeniach struktury funkcjonalno-przestrzennej wsi. Dokonywano wielu analiz w układzie krajowym, regionalnym i lokalnym, jednakże żadne z tych prac nie badały tkanki, struktury, elementów zagospodarowania, a raczej ich rozmieszczenie, opierając się tylko na danych ilościowych. Wielu autorów dokonywało analizy jakościowej wyłącznie w oparciu o dane ilościowe (wskaźnikowe). W pracach zagranicznych analizy wykonane w oparciu o badania terenowe pojawiały się bardzo często. W latach 90. publikacje te dotyczyły m.in. rozwoju nowych miejsc pracy, różniących się od ich odpowiedników w mieście (Fritsch 1996), doszukiwano się środowiskowych i kulturowych skutków rozwoju turystyki (Bogdanowicz 2005), efektów konkurencyjności i skuteczności współpracy lokalnych instytucji i firm skutkujących konkretnymi rezultatami ekonomicznymi (Sommer, Somer 2001), analizowano także zmiany funkcjonalno-przestrzenne i aktywizację terenów peryferyjnych (Clove, Goodwin 1992).

Wiek XXI w polskim piśmiennictwie naukowym obfitował w prace naukowo-badawcze poruszające zagadnienia globalizacji w kontekście funkcjonowania i zarządzania rozwojem aglomeracji. Doszukiwano się problemów rozwoju i przekształceń strukturalnych metropolii (Parysek 2002, Jażdżewska 2003, Jałowiecki 2005, Markowski (red.) 2005, Parysek 2005, Markowski, Marszał 2006, Jałowiecki 2007, Szółek 2007), pisano „o ładzie, co niszczy, i o chaosie, który tworzy, czyli o polityce przestrzeni miejskiej”² (Bauman 2000, Słodczyk, Jakubczyk (red.) 2002, Markowski, Marszał 2003, Słodczyk, Rajchel 2006). Szukano szans i zagrożeń integracji rozwoju gospodarczego zarówno na polu krajowym, jak i międzynarodowym (Gorzelał 2002, Kuciński i in. 2002, Broszkiewicz i in. 2003, Klasik 2003, Korenik, Szółek 2004, Markowski, Stasiak 2007), zastanawiano się nad kształtowaniem ładu przestrzennego oraz nad przemianami form osadnictwa miejskiego (Kołodziejski, Parteka 2001, Rykiel 2002, Jakubowicz, Ciok 2003, Sokołowski 2006), czego wyrazem było żywiołowe rozprzestrzenianie się miast (Radziejowski 2002, Czarny 2005, Kamieniecki 2005). Zajmowano się także strukturą wewnętrzną miasta, badając centra i śródmieścia ośrodków, przestrzenie społeczne, tereny mieszkaniowe, tereny przemysłowe i poprzemysłowe oraz występujący na nich proces sukcesji funkcji, zastanawiano się nad rolą terenów zieleni w łagodzeniu niekorzystnych skutków procesu urbanizacyjnego (Słodczyk 2004, Słodczyk, Śmigiełska (red.) 2008, Słodczyk, Dembicka-Niemiec (red.) 2010). Szukano szans i zagrożeń programów rewitalizacji oraz dokonywano oceny programów i projektów rewitalizacyjnych w ramach działania 3.3:

² Cytat pochodzi z tytułu opracowania Baumana (1996), tę myśl wiodącą kontynuowali w opracowaniach inni.

Zdegradowane obszary miejskie, przemysłowe i powojkowe³ (Geisler 2002, Frąckiewicz 2004). Stałym tematem rozważań była urbanizacja, a zwłaszcza przemiany i szanse rozwoju miast w kontekście toczącego się procesu (Parteka 2005, Jewtuchowicz 2005, Majer 2009). Szczególnym zainteresowaniem objęto też tereny wiejskie, rozważając różnicowanie wsi, jej problemy czy przemiany przestrzeni wiejskiej (Hryniewicz 2000, Pięcek 2001, Bański, Stola 2002, Heffner 2002, Czarnecki, Heffner 2003, Bański 2004, 2005, Rosner 2005, Hałamska 2007). Szukano definicji wiejskości (Piszczek 2006, Hałamska 2009), analizowano formy osadnictwa wiejskiego, elementy osiedli wiejskich i architekturę budynków (Staszewska 2005, Wiśniewska 2007, Niedźwiecka-Filipiak 2009). Sporo prac dotyczyło też zmian w strefie podmiejskiej dużych miast, w których poruszano zagadnienia gentryfikacji i suburbanizacji, analizowano rozwój terenów mieszkaniowych oraz przestrzenną polaryzację i restrukturyzację terenów pozamiejskich, badano specyfikę rolnictwa, możliwości produkcji, zmiany użytkowania gruntów oraz przemiany struktury agrarnej (Staszewska 2012). Tematem rozważań były problemy demograficzne, społeczne, również działania planistyczne, problemy rozwoju i zagospodarowania przestrzennego.

Wiek XXI obfitował w prace poruszające zagadnienia przemian na obszarach miejskich i wiejskich wynikających z globalizacji, zmian klimatycznych, konsumowania miasta przez społeczeństwo. W większym zurbanizowanym ośrodku są miejsca pracy, edukacja, kultura, ale jest także problem braku zieleni oraz wysokie ceny mieszkań. Użytkownicy zurbanizowanych ośrodków dokonują często trudnego i złudnego wyboru codziennych długich dojazdów do pracy, kosztów finansowych oraz środowiskowych związanych z posiadaniem samochodu, mieszkając na przedmieściach. Takie zachowania zapoczątkowało na końcu XX w., i tworzy nadal, zjawisko rozlewania się miast (*urban sprawl*). Było ono licznie opisywane, ale dopiero na początku XXI w. zaczęto zwracać uwagę na jego wpływ na środowisko przyrodnicze, zdrowie fizyczne i psychiczne społeczeństwa, finanse indywidualne i publiczne czy ład przestrzenny. Przez ogromną wielowymiarowość rozwiązanie tego problemu nigdy nie było jedno. Badania naukowe wykazały problemy z brakiem wody, zanieczyszczeniem powietrza, wykańczaniem zasobów ziemi, nadprodukcją jedzenia przy jednoczesnym eksploatowaniu gruntów czy wycinką lasów. Kolejne pokolenia żyją, balansując pomiędzy przerażającą perspektywą globalną, w której nasza planeta niemalże umiera, a lokalną,

³ ZPORR (Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego) realizuje projekty, które mają m.in. za zadanie rozwijanie nowych form aktywności gospodarczej przy równoczesnej trosce o ochronę stanu środowiska naturalnego warunkującego zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy. Zasadniczym celem działania 3.3 było ożywienie gospodarce i społeczne, a także zwiększenie potencjału turystycznego i kulturalnego, w tym nadanie obiektom i terenom zdegradowanym nowych funkcji społeczno-gospodarczych poprzez:

- rewitalizację i odnowę zdegradowanych obszarów miast i dzielnic mieszkaniowych w miastach;
- rewitalizację obiektów i terenów przemysłowych, przez zmianę dotychczasowych funkcji na gospodarcze, społeczne, edukacyjne, zdrowotne, rekreacyjne i turystyczne;
- rewitalizację obiektów i terenów powojkowych, przez zmianę z przeważającej, dotychczas funkcji zabudowy po-wojskowej na usługową, gospodarczą, społeczną, edukacyjną, zdrowotną, rekreacyjną i turystyczną.

bliską codziennemu życiu, w której ludzie chcą sobie zapewnić wygodny i stabilny byt (Celichowska 2021). Na początku XXI w. otworzyły się nowe możliwości pozyskiwania środków finansowych UE na poprawę jakości przestrzeni miast i wsi oraz życia ich mieszkańców. Wiele ośrodków odmieniło obraz przestrzeni publicznych oraz wpłynęło na jakość dziedzictwa kulturowego, nie zawsze przy świadomym udziale społeczności lokalnych (Przesmycka 2014, 2021).

W XXI w. wielu badaczy skupiało się nad formami zabudowy miast i wsi, mającymi znaczenie dla określenia tożsamości kulturowej, oraz na zmianach wynikających z przekształceń ustrojowych kraju. Pisano o problemach miast zdegradowanych i restytuowanych (Krzysztofik, Dymitrow 2015, Kosiński, Zieliński 2016), o efektach przekształceń – nowym planowaniu, przebudowie przedmieść, komercjalizacji przestrzeni. Strategie tworzenia ładu przestrzennego w mieście wyrażane były poprzez umocnienie lub tworzenie policentrycznej sieci osadniczej oraz promowanie projektowania urbanistycznego (zwłaszcza uniwersalnego) (Gzell 2008, Zawadzka 2017). Społeczny kontekst badań nabierał znaczenia. Socjologowie analizowali ludzkie wytwarzanie przestrzeni oraz zachodzące w niej procesy społeczne, poszukiwali i odczytywali kulturowe znaczenia, badali zachowania człowieka w przestrzeni i odbieranie jej na poziomie zmysłów (Jałowiecki, Szczepański 2006). Lewicka (2008) zaznaczała, że psychologowie prowadzą badania dotyczące polityki społecznej, w zakresie mieszkalnictwa, podejmują tematy związane z polityką urbanistyczną, kwestie sprawiedliwości społecznej, analizują społeczne efekty rewitalizacji miast i wsi. Ciekawym zjawiskiem w badaniach naukowych jest według Lewickiej ich interdyscyplinarność. Dla przykładu w badaniach społeczno- przestrzennych testowane były hipotezy wykraczające poza zestawienia procentowe i statystykę, wprowadzano metodologię eksperymentalną, analizy regresji, modele ścieżkowe i strukturalne, analizy wielopoziomowe, bezpośrednie i pośrednie efekty, analizy sieciowe, konfirmacyjne analizy czynnikowe, analizy wariancji, skalowania wielowymiarowe. Badane były także mechanizmy psychologiczne pośredniczące między zmiennymi „miejskimi”/ „wiejskimi” a zachowaniem i postawami ludzi. Powyższe narzędzia i metody badawcze, jak wiadomo, są wykorzystywane w geografii, urbanistyce, gospodarce przestrzennej i socjologii.

Obserwacja i doświadczenia wywołały w naukowcach wizje zmian, jakie nastąpią w przyszłości, i działań, jakie należy poczynić dla spowolnienia degradacji ludzkich skupisk (Malikowski i in. 2015). Ważne jest stworzenie warunków sprawiedliwości społecznej i współpracy. Ukształtowane przez władze, mieszkańców i innych interesariuszy miasta powinny stanowić centrum tolerancji, bez konfliktów i wykroczeń, powinny one zredukować swój wpływ na globalne środowisko poprzez promowanie gęstej i zwartej zabudowy i zatrzymanie rozrostu przedmieść. Miasta poprzez swoją fizyczną formę powinny dbać o pejzaż sprzyjający integracji międzyludzkiej, a nie podkreślać różnice między bogatymi i biednymi. Powinny wesprzeć potencjał transportu publicznego nie tylko w celu efektywnego zużycia energii, ale by kształtować różny dostęp do owoców postępu ekonomicznego i społecznego dla wszystkich. Miasta powinny inspirować mieszkańców piękną i dostępną architekturą oraz przestrzeniami publicznymi,

bowiem przez dobre projekty i właściwe zarządzanie miastem możemy wpłynąć na poprawę bytu mieszkańców, ochronę wartości architektoniczno-kulturowych oraz na wygląd i estetykę przestrzeni, w której żyjemy (Bierwiaczonek 2016). W prezentowanym okresie badacze zaznaczali duży udział społeczeństwa w procesie decyzyjno-strategicznym i planistyczno-zarządczym (Zachariasz 2011, Harvey 2012, Mordwa 2013, Mouffe 2015, Bierwiaczonek 2016).

Lata 20. XXI w. to czas wizji w przyszłość. Liczne debaty, konferencje, warsztaty, seminaria i projekty⁴ pozwalają na naukowe refleksje o nowym modelu urbanizacji, o jakości i znaczeniu miejsc, wpływie systemów informacyjnych na rozwój społeczności i wpływie na proces inwestycyjno-decyzyjny. Obecnie autorzy publikacji poszukują „miast dla młodych”, „miast szczęśliwych” i... „życziwych”, z zielenią, rowerami, z właściwą proporcją ciągów pieszych i ulic, z czystym powietrzem, pozwalających na bezpieczną aktywność użytkowników (Sadik-Khan, Solomonow 2017, Walker 2018, Charles 2019, Helak 2019, Sim 2020, Erbel 2020, Hosey i in. 2021a, b, Hyrlik i in. 2021, Boeri 2022, Bujalski 2023, Walker 2023).

„Wiejskie” prace naukowe na początku XXI w. obfitowały w tematykę związaną z tempem rozwoju przedmiotowych obszarów. Heffner i Klemens (2016) omawiali wpływ polityki miejskiej i miejskich obszarów funkcjonalnych na obszary wiejskie. Zastanawiano się nad typologią funkcjonalną, przekształceniami historycznymi układów przestrzennych wsi, badano strefy aktywności gospodarczej (Bański 2011, Stanny 2013, Mazur i in. 2015, Kołodziejczak 2017). Zastanawiano się nad znaczeniem infrastruktury i przyrody, rozpatrując zagadnienia te i pokrewne w kontekście szans lub barier rozwoju. Okazało się jednak, że znaczącym problemem są zmiany zaludnienia, co wpływa na poziom przedsiębiorczości, współpracę międzyregionalną, a także edukację (Kłodziński 2014). Szans na poprawę sytuacji upatrywano w pozyskiwaniu funduszy UE, które umożliwiły rozwój infrastruktury technicznej i społecznej oraz aktywizację gospodarczą, przestrzenną i środowiskową (Majewski i in. 2012, Pałka 2014). W latach 20. XXI w. mówi się o partnerstwie i jego skutkach dla stymulowania rozwoju obszarów wiejskich, o planach urzędzeniowo-rolnych, dostępie do usług i zaopatrzeniu, czynnikach rozwoju gospodarczego i planowaniu infrastruktury technicznej. Niestety perspektywa nie jest łatwa i oczywista. Zmiany polityczne w kraju bardzo niestabilnie i nierównomiernie wpływają na potencjał ludzki i rzeczowy wiejskich jednostek. Niektórzy naukowcy wręcz uważają, że nastąpi degradacja cywilizacyjna wsi (Wojtyra 2021).

Reasumując, można stwierdzić, że zakres badań nad przestrzenią miejską i wiejską stał się interdyscyplinarny. Naukowcy łączą metody i narzędzia z różnych dziedzin i próbują wyjaśnić procesy zmian zachodzące w obu przedmiotowych

⁴ Projekt badawczy pt. „Nowy model urbanizacji w Polsce – praktyczne wdrożenie zasad odpowiedzialnej urbanizacji oraz miasta zwarte” pod kierunkiem dr hab. Bogny Gawrońskiej-Nowak z Instytutu Rozwoju Miast i Regionów z udziałem dr Olhy Zadorozhnej z Akademii Leona Koźmińskiego oraz dr Piotra Lisa z Coventry University dofinansowano z grantu GOSPOSTRATEG Narodowego Centrum Badań i Rozwoju. Partnerami badania są Uczelnia Łazarskiego oraz Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii.

Tabela 1. Tematyka prac badawczych z XX i XXI w. odnosząca się do obszarów miejskich i wiejskich – wybrane zagadnienia

Tematyka prac badawczych dotycząca obszarów miejskich i wiejskich	
wiek XX	
miasto	wieś
<ul style="list-style-type: none"> • antropologia miasta, • relacje miasto-wieś, • relacje architektoniczno-społeczne, • zależności społeczno-funkcjonalno-przestrzenne, • problemy demograficzne i przepływy ludnościowe, • warunki życia mieszkańców miast, • miejska prywatność społeczna, • zachowania percepcyjne człowieka, • dekoncentracja miejskiego rynku pracy, • problemy komunikacyjne (korki, natężenie ruchu, ruch publiczny i transport), • rewitalizacja, rehabilitacja i restrukturyzacja przestrzeni, • problemy przestrzeni publicznych, • problemy związane z zanieczyszczeniem środowiska (hałas, smog, miejskie wyspy ciepła itp.), • konkurencyjność miast 	<ul style="list-style-type: none"> • przenikanie się wzorców z miast na wieś, • warunki życia mieszkańców wsi (ograniczony dostęp do infrastruktury społecznej, technicznej), • skutki decyzji planistyczno-strategicznych, • wielozawodowość mieszkańców, • typologia funkcjonalna obszarów wiejskich, • bariery rozwojowe obszarów wiejskich, • stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego, • współpraca lokalnych instytucji i firm, • pobudzanie ludności wiejskiej do działania – poprzez szkolenia, doradztwo, wspieranie działań i pomysłów, • zmiany funkcjonalno-przestrzenne i aktywizacja terenów peryferyjnych
wiek XXI	
miasto	wieś
<ul style="list-style-type: none"> • przemiany na obszarach miejskich wynikające z globalizacji, zmian klimatycznych, konsumowania miasta przez społeczeństwo, • analiza codziennych długich dojazdów do pracy, kosztów finansowych oraz środowiskowych związanych z posiadaniem samochodu mieszkając na przedmieściach, • funkcjonowanie i zarządzanie rozwojem miasta, • szanse i zagrożenia integracji rozwoju gospodarczego, • badanie struktury wewnętrznej miasta, badając centra i śródmieścia ośrodków, przestrzenie społeczne, tereny mieszkaniowe, tereny przemysłowe i poprzemysłowe oraz występujące na nich procesy sukcesji funkcji, • rola terenów zieleni w łagodzeniu niekorzystnych skutków procesu urbanizacyjnego, • ocena programów i projektów rewitalizacyjnych, • zjawisko rozlewania się miast (urban sprawl), • wpływ zarządzania miastem na środowisko przyrodnicze, zdrowie fizyczne i psychiczne społeczeństwa, finanse indywidualne i publiczne czy ład przestrzenny, 	<ul style="list-style-type: none"> • analiza form osadnictwa wiejskiego, elementy osiedli wiejskich i architekturę budynków, • zmiany w strefie podmiejskiej dużych miast, • gentryfikacja i suburbanizacja, • analiza terenów mieszkaniowych pod kątem rozbudowy i zasiedlenia, • badanie przestrzennej polaryzacji i restrukturyzacji terenów pozamiejskich, • badanie specyfiki rolnictwa, możliwości produkcji, zmiany użytkowania gruntów a także przemiany struktury agrarnej, • problemy demograficzne, społeczne, działania planistyczne, problemy rozwoju i zagospodarowania przestrzennego, • wpływ polityki miejskiej i miejskich obszarów funkcjonalnych na obszary wiejskie, • typologia funkcjonalna, • przekształcenia historycznych układów przestrzennych wsi, • problem zmian zaludnienia i jego wpływ na poziom przedsiębiorczości, współpracę międzyregionalną, a także edukację,

Tematyka prac badawczych dotycząca obszarów miejskich i wiejskich	
wiek XXI	
miasto	wieś
<ul style="list-style-type: none"> • problemy z brakiem wody, zanieczyszczeniem powietrza, wykańczaniem zasobów ziemi, nadprodukcją jedzenia przy jednoczesnym eksploataowaniu gruntów, • nowe możliwości pozyskiwania środków finansowych UE na poprawę jakości przestrzeni miast i wsi i życia ich mieszkańców, • obraz przestrzeni publicznych, • jakość dziedzictwa kulturowego, • problemy miast zdegradowanych i restytuowanych, • nowe planowanie, przebudowa przedmieść, komercjalizacja przestrzeni – efekty przekształceń, • tworzenie policentrycznej sieci osadniczej, • mechanizmy psychologiczne pośredniczące między zmiennymi „miejskimi”/”wiejskimi”, a zachowaniem i postawami ludzi, • udział społeczeństwa w procesie decyzyjno-strategicznym i planistyczno-zarządczym 	<ul style="list-style-type: none"> • pozyskiwanie funduszy UE, które umożliwiają rozwój infrastruktury technicznej i społecznej oraz aktywizację gospodarczą, przestrzenną i środowiskową, • partnerstwo i jego skutki dla stymulowania rozwoju obszarów wiejskich, • plany urządzeniowo-rolne, dostęp do usług i zaopatrzenie, • czynniki rozwoju gospodarczego i planowanie infrastruktury technicznej

Źródło: opracowanie własne po analizie literatury przedmiotu ujętej w niniejszym artykule.

strukturach. Poniżej – tabelarycznie – wyróżniono tematykę badawczą w XX i XXI w. Nie jest tu ujęty pełny zakres badań, a raczej najczęściej realizowane zagadnienia (patrz tab. 1).

Miejskie i wiejskie opracowania prezentujące skalę zmian i udział interesariuszy – studium przypadku

Współczesne planistyczne i strategiczne opracowania dotyczące obszarów miejskich i wiejskich skupiają się bardzo często na rewitalizacyjnych sugestiach odbudowy przedmiotowych terenów i sugerują kierunki przedsięwzięć w pięciu strefach: społecznej, gospodarczej, przestrzennej, infrastrukturalnej i środowiskowej. Prezentowane poniżej prace ujmują w swej treści dwie skale badawcze, tj. mikro, w której przedmiotem analiz było miejsce (przestrzeń publiczna miasta/wsi), oraz makro, która pozwalała na wnioski i rekomendacje dla całej jednostki osadniczej (miasta/wsi). Omówione jako studium przypadku opracowania są rezultatem działań pracowników Wydziału Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i stanowią zbiór w serii Ekspertyzy i Raporty WGSEiGP UAM powstały w latach 2017–2021 (dostępny na stronie wydziałowej⁵). Cztery z dziewięciu publikacji są

⁵ <https://wgseigp.amu.edu.pl/strona-glowna/publikacje/raporty-i-ekspertyzy-wgseigp>

Ryc. 1. Prace z serii Ekspertyzy i Raporty Wydziału Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – PrtScn stron tytułowych

Źródło: <https://wgseigp.amu.edu.pl/strona-glowna/publikacje/raporty-i-ekspertyzy-wgseigp>; <https://wgseigp.amu.edu.pl>.

Tabela 2. Syntetyczny opis treści publikacji stanowiących studium przypadku (zaczerniętych ze wstępu/wprowadzenia do poszczególnych publikacji – prac z serii Ekspertyzy i Raporty Wydziału Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Uwarunkowania i kierunki działań rewitalizacyjnych w Poznaniu ^a
Praca powstała w ramach współpracy pracowników i doktorantów WGSEiGP z Oddziałem Rewitalizacji Urzędu Miasta Poznania i zaowocowała stworzeniem projektu Gminnego Programu Rewitalizacji dla Miasta Poznania. Publikacja zawiera fragmenty programu rewitalizacji opracowane przez wspomnianych pracowników i doktorantów oraz pełniejsze uzasadnienie naukowe przeprowadzonych analiz, dla którego w samym programie rewitalizacji z przyczyn obiektywnych zabrakło miejsca. Tym samym publikacja stanowi dopełnienie obowiązującego w mieście dokumentu, przyczyniając się do podniesienia poziomu merytorycznego rozwiązań zaproponowanych w programie rewitalizacji oraz do popularyzacji działań rewitalizacyjnych w śródmieściu Poznania. W pracy znalazła się pogłębiona, wieloaspektowa diagnoza terenu miasta, sformułowano uwarunkowania działań rewitalizacyjnych, a także określono kierunki przekształceń w formie celów i projektów rewitalizacyjnych (P. Ciesiółka, fragment ze „Wstępu”).
Czynniki i kierunki rozwoju gminy Powidz ^b
Publikacja jest rezultatem prac badawczych o charakterze aplikacyjnym, realizowanych przez grupę studentów Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM w ramach zajęć praktycznych pn. „Zintegrowane planowanie rozwoju”. Zajęcia były częścią projektu „Geocentrum Doskonałości” – autorskiego programu dostosowywania studentów WHGiG UAM do współczesnych wymagań rynku pracy. Niniejsza publikacja jest drugim, poza formalnym dokumentem strategii, przyjętym przez radę gminy, bardzo ważnym efektem prac praktycznych prowadzonych przez studentów pod opieką pracowników naukowych oraz praktyków znających lokalne uwarunkowania rozwoju gminy. Jest też przykładem naukowej, osadzonej w kontekście teoretycznym i bazującej na szczegółowej inwentaryzacji i ocenie zasobów lokalnych, zobiektywizowanej analizy czynników rozwoju lokalnego wpływających na zmiany konkretnej jednostki samorządowej, a także próbą skonstruowania (wspólnie z reprezentantami społeczności lokalnej) najważniejszych kierunków rozwoju gminy. Publikacja pokazuje, że można i należy łączyć potencjał naukowy z celami dydaktycznymi i aplikacyjnymi, realizując w praktyce ideę <i>research-based learning</i> , znaną i praktykowaną w krajach anglosaskich. Efekty tego połączenia są bardzo korzystne dla każdej z uczestniczących stron (B. Kołsut, fragment ze „Wstępu”).
Przestrzenny rozwój obszarów wiejskich. Zasady kształtowania przestrzeni wsi wielkopolskich ^c
Celem publikacji było upowszechnienie dobrych praktyk mających wpływ na rozwój obszarów wiejskich uwzględniający ich ekonomiczny, społeczny i środowiskowy potencjał. Cel pracy wynikał z potrzeb zgłaszanych przez samorządy lokalne gmin województwa wielkopolskiego oraz z obserwacji poczynionych przez Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi działający w ramach Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, a także założeń programu Wielkopolska Odnowa Wsi 2013–2020 realizowanego przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego. Opracowanie ma charakter pracy naukowo-wdrożeniowej. Zadaniem projektu była identyfikacja przestrzennego potencjału wsi wielkopolskiej, wyrażającego się w układzie ruralistycznym miejscowości, sposobie zabudowy, użytkowaniu i funkcjach terenów budowlanych, infrastrukturze technicznej, w istniejącej zieleni oraz elementach małej architektury. Zwrócono uwagę na występowanie ładu przestrzennego, na rozwiązania architektoniczne, na społeczny wymiar przestrzeni publicznych. Dokonano więc oceny prawidłowości sposobu zabudowy i zagospodarowania w oparciu o wiedzę teoretyczną i czynniki lokalne, a następnie określono zbiór właściwych rozwiązań architektonicznych i przestrzenno-funkcjonalnych. Zebrane wnioski pozwoliły na ustalenie jedynie głównych nurtów urbanistycznego rozwoju wybranych sołectw. Uznano, że analiza 10 wsi stanowić będzie projekt pilotażowy, który pozwoli na rozeznanie charakteru problemu badawczego, da możliwość wyboru narzędzi i metody badania, określi potrzebę ingerencji w struktury wsi oraz umożliwi ustalenie wielkości zapotrzebowania na wiedzę ze strony władz lokalnych i mieszkańców.

Pracę uzupełniono o zagadnienia prezentujące ogólne uwarunkowania rozwoju wielkopolskich wsi. Omówiono czynniki rozwoju oraz trendy architektoniczne i urbanistyczne wpływające na krajobraz wiejskiej przestrzeni. Uzupełnieniem są rozmyślenia nad składowymi wiejskiej przestrzeni, których harmonia zależy od specyfiki miejsca, sposobu zarządzania przez władze lokalne oraz od zaangażowania społeczności lokalnej w proces projektowy (S. Staszewska, fragment ze „Wstępu”).

Spółeczna strategia rozwoju gminy Murowana Goślina 2030^d

Dokument ten stanowi źródło pomocy dla lokalnych władz przy podejmowaniu niektórych decyzji, co jest istotne szczególnie w sytuacji ograniczonych środków finansowych będących do dyspozycji gmin. Wskazuje on przede wszystkim sposoby poprawy warunków życia mieszkańców oraz tworzenia nowych miejsc pracy. Ma na celu również m.in. wyzwalanie lokalnych inicjatyw, rozwój postaw przedsiębiorczości i zaradności wśród mieszkańców oraz działających w gminie organizacji i stowarzyszeń, promocję – ekspozowanie atrakcyjności gminy dla potencjalnych inwestorów, turystów czy nowych mieszkańców, a także stworzenie podstaw do ubiegania się o różnorodne środki zewnętrzne – m.in. fundusze Unii Europejskiej. Niniejsza praca powstała według modelu ekspercko-partycypacyjnego, tzn. zawiera ona zarówno ustalenia diagnostyczne i strategiczne osób zajmujących się zawodowo problematyką rozwoju lokalnego, jak i lokalnych liderów, mieszkańców gminy, przedsiębiorców i przedstawicieli różnych organizacji publicznych i niepublicznych. Intencją autorów strategii była możliwie najbardziej kompleksowa analiza potencjałów i problemów gminy Murowana Goślina, z jednej strony oparta na „pracy sprzed biurka” wykorzystującej dane pozyskane głównie z publicznych i niepublicznych źródeł internetowych – ale z drugiej strony na „bliższym poznaniu gminy” w drodze intensywnych badań terenowych. Ustalenia strategiczne zostały zebrane i zapisane w ramach sześciu rozdziałów tematycznych oraz dwóch rozdziałów podsumowujących badania diagnostyczne i formułujących alternatywne modele strategiczne. Etapy, które zostały zrealizowane w ramach prac zaprezentowanych w niniejszym dokumencie, to: 1. Szczegółowa diagnoza stanu istniejącego – opracowana w oparciu o zastosowanie szeregu metod badawczych i przy wykorzystaniu różnych wskaźników opisujących sytuację społeczną, gospodarczą i przyrodniczą. 2. Auto-diagnoza – opracowana w oparciu o wyniki badań społecznych i spotkań konsultacyjnych. 3. Synteza diagnozy – sporządzona z wykorzystaniem metody SWOT przy udziale reprezentantów społeczności lokalnej oraz autorów dokumentu. 4. Alternatywne strategie rozwojowe – opracowane w oparciu o zastosowanie metody TOWS-SWOT; 5. Autorska wizja lidera. 6. Wybór celów i priorytetów zgodnych z określoną wizją – cele i priorytety inwestycyjne były dopasowane do sformułowanej przez lidera wizji. 7. Określenie sposobu wdrażania, monitorowania strategii – czyli dopasowanie zadań i celów strategicznych do konkretnych ludzi, jednostek, podmiotów, funkcjonujących w lokalnym samorządzie (B. Kołsut i in., fragment ze „Wstępu” i z rozdziału 2).

Ewaluacja Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla rozwoju Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej^e

Opracowanie „Ewaluacji Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla rozwoju Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej” (Strategia ZIT AKO) wynikało z inicjatywy Biura Stowarzyszenia Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej (SAKO). Głównym celem badania jest ocena postępu rzeczowego i finansowego realizacji Strategii ZIT AKO. Badanie miało ocenić stan realizacji poszczególnych elementów składowych obowiązującej Strategii ZIT AKO oraz sposób i stopień, w jakim prowadzone w ramach realizacji Strategii działania przekładają się na osiągnięcie zakładanych celów postępu rzeczowego i finansowego. Efektem postępowania badawczego jest analiza i ocena realizacji postępu rzeczowego i finansowego w kontekście wyzwań rozwojowych gmin i powiatów powiązanych funkcjonalnie z Kaliszem i Ostrowem Wielkopolskim, a wchodzących w skład SAKO. Zakres przedmiotowy badania obejmuje Strategię ZIT AKO ze szczególnym uwzględnieniem paradygmatu postępu rzeczowego i finansowego realizacji założeń tego dokumentu, przy wykorzystaniu paradygmatu teoretycznego, jakim jest ewaluacja wspierana teorią. Zakres podmiotowy badania obejmuje jednostki samorządu terytorialnego tworzące SAKO, będące głównym podmiotem odpowiedzialnym za realizację analizowanej strategii. Przedstawione w niniejszym opracowaniu przykłady dobrych praktyk w postaci najlepszych projektów realizowanych w poszczególnych priorytetach pozwalają pozytywnie ocenić użyteczność i trwałość Strategii ZIT AKO w dłuższej perspektywie czasowej. (P. Churski, fragment ze „Streszczenia”).

Sołeckie Strategie Rozwoju podstawą zarządzania gminą Kobylin^f

---

Celem opracowania było ukazanie efektów pracy społeczności wiejskiej gminy Kobylin nad Sołeckimi Strategiami Rozwoju (SSR), które miały stać się podstawą opracowania strategii rozwoju gminy. Ideą pracy było ukazanie znaczenia efektów pracy mieszkańców sołectw, które jako oddolne działania samorządowe staną się podstawą opracowania ważnego strategicznego dokumentu. Często tak istotne dla przyszłości gminy dokumenty opracowywane są jedynie przy niewielkim współudziale mieszkańców, którzy konsultują lub opiniują wcześniej poczynione ustalenia. Opracowanie Strategii Rozwoju Gminy Kobylin w oparciu o Sołeckie Strategie Rozwoju to jedyne w Polsce takie gminne przedsięwzięcie. Cele strategicznie wynikały z potrzeb, wymagań i preferencji mieszkańców i stanowiły realny zapis kierunków rozwoju wiejskich i miejskich ośrodków (S. Staszewska, fragment z „Wprowadzenia”).

Wiejska przestrzeń publiczna – miejsca integracji społecznej, rekreacji i edukacji w gminie Kobylin^g

---

Celem opracowania było ukazanie efektów współpracy ośrodka naukowego i samorządowego w ramach realizowanego projektu pt. „Tworzenie miejsc integracji społecznej, rekreacji i edukacji w gminie Kobylin”, który był współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach schematu II pomocy technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Podstawą podjętej operacji była współpraca z mieszkańcami gminy Kobylin w celu określenia potrzeb związanych ze sposobem zagospodarowania miejsc integracji społecznej, rekreacji i edukacji. Ideą pracy było zbilansowanie potrzeb różnych grup społecznych (dzieci, młodzieży i dorosłych) względem wiejskich przestrzeni publicznych i pomoc mieszkańcom w aranżacji ich miejsc integracji społecznej, aby te nie służyły wyłącznie umocnieniu więzi międzysąsiedzkiej i międzypokoleniowej, ale także umożliwiły rozwój fizyczny, umysłowy i psychiczny jej użytkowników. Założenia pracy uwzględniały przeprowadzenie warsztatów dla dzieci i młodzieży w celu wzmocnienia świadomości miejsca, w którym żyją. Warsztaty poprzedziła ankieta pt. „Dziecięcy kapitał – kompetencje, umiejętności, marzenia”, aby dzieci poznały pola wspólnych zainteresowań. Warsztaty miały dać odpowiedź, gdzie na obszarze wsi można owe zainteresowania i marzenia realizować, a jeśli miejsc takich nie ma na wsi, celem spotkania było znalezienie tych rzeczywistych lub alternatywnych. Efektem warsztatów miały być „projekty” dziecięcych/młodzieżowych miejsc integracji społecznej, rekreacji i edukacji – miejsc, w których ta grupa wiekowa odnajdzie wartości i pozwoli na bezpieczne i wartościowe spędzenie wolnego czasu. Niestety sytuacja pandemiczna w kraju wymusiła zmianę postępowania badawczego. Brak możliwości spotkania i bezpośredniego kontaktu z dziećmi, rozmowy z nimi i pracy projektowej wymusiły wykorzystanie narzędzia, które pozwoliło na pracę zdalną, wyrażenie opinii na temat miejsc w przestrzeni, na określenie swoich potrzeb z nią związanych. Do tego celu wykorzystano narzędzie konsultacyjne – geoankietę. Zebrano ankiety od osób w wieku 9–19 lat, zamieszkujących obszary wiejskie i miasto. Założenia uwzględniały także pracę warsztatową z dorosłymi mieszkańcami gminy Kobylin. Celem warsztatów było określenie ich aktywności zawodowej, znaczenia tradycji w ich życiu, sposobu organizacji czasu wolnego, po to, by znaleźć odpowiedź na pytanie, jak i gdzie być aktywnym. To miało być podstawą w tworzeniu miejsc spotkań, ich aranżacji, doboru właściwych elementów przestrzeni społecznie zintegrowanej. O ile w czasie pandemii spotkania takie zorganizowano, to frekwencja uczestników nie była duża. Przeprowadzono więc ankietę. Wyniki prac i informacje uzyskane od różnych grup wiekowych były podstawą opracowania koncepcji zagospodarowania przestrzennego 10 (wybranych przez mieszkańców) wiejskich przestrzeni publicznych, które miały stać się miejscem integracji społecznej, rekreacji i edukacji. (S. Staszewska, fragment z „Wprowadzenia”).

Miejsca integracji społecznej gminy Szydłowo^h

Celem opracowania było ukazanie efektów współpracy ośrodka naukowego i samorządowego w ramach realizowanego projektu „Wiejskie przestrzenie publiczne gminy Szydłowo – aranżacja miejsc integracji”, który był współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach schematu II pomocy technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Podstawą podjętej operacji była współpraca z mieszkańcami gminy Szydłowo w celu określenia potrzeb związanych ze sposobem zagospodarowania miejsc integracji społecznej. Zamierzeniem pracy było także zobrazowanie szeregu możliwości tworzenia lub ożywienia przestrzeni sołeckich w celu budowania tożsamości i wizerunku wsi, scalenia fragmentów i wykorzystania potencjału wiejskich nieużytków.

Istotny był również aspekt potencjału samych użytkowników przestrzeni – jako inicjatorów, organizatorów i uczestników procesu kształtowania przestrzeni publicznej. Niniejsza praca koncentruje uwagę na znaczeniu alternatywnych sposobów adaptacji miejsca oraz tworzenia relacji przestrzennych i społecznych. Cele działań projektowych powinny bowiem wynikać z potrzeb i preferencji różnych grup mieszkańców i wykorzystywać realne zasoby przestrzenne. Ideą pracy była pomoc mieszkańcom gminy Szydłowo w aranżacji miejsc integracji społecznej położonych w granicach administracyjnych 11 sołectw. Społeczność lokalna chętnie korzysta z zaaranżowanych i zorganizowanych przestrzeni, które najczęściej występują we wsiach w formie drewnianych wiat, wytyczonych miejsc na ognisko, boisk sportowych itp. Mieszkańcy sami angażują się w zagospodarowanie tych swoich terenów, jednak robią to spontanicznie i bez planu. Wspomniany wcześniej projekt miał na celu wsparcie ludności wiejskiej w procesie dobrych zmian, które ich zintegrują, wzmocnią więzi sąsiedzkie, poprawią relacje międzyludzkie (S. Staszewska, fragment z „Wprowadzenia”).

Strategia rozwoju gminy Świebodzin 2030 – przykład nowej generacji strategii rozwoju lokalnego¹

Dokument ten stanowi źródło pomocy dla lokalnych władz przy podejmowaniu niektórych decyzji, co jest istotne szczególnie w sytuacji ograniczonych środków finansowych pozostających do dyspozycji gmin. Wskazuje on przede wszystkim na sposoby poprawy warunków życia mieszkańców oraz tworzenia nowych miejsc pracy. Ustalenia diagnostyczne w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej opisujące zasoby strategiczne zostały zebrane i przedstawione w ramach pięciu rozdziałów tematycznych. Po nich opisano proces konsultacji społecznych – zarówno na etapie rozpoczęcia prac, jak i w trakcie ich realizacji. Zdaniem autorów diagnozy projekt zakładał zaangażowanie ekspertów zewnętrznych oraz miejscowych liderów, przedsiębiorców i mieszkańców. Opracowanie diagnozy oraz kierunków rozwoju strategicznego gminy Świebodzin, a także ich formalne procedowanie polegało na realizacji kilku kluczowych etapów pracy, takich jak: 1) formalne rozpoczęcie prac – prace nad diagnozą strategiczną, 2) szczegółowa diagnoza stanu istniejącego – przygotowana w oparciu o zastosowanie szeregu metod badawczych i różnych wskaźników opisujących sytuację społeczną, gospodarczą i przyrodniczą gminy Świebodzin, 3) synteza diagnozy – sporządzona z wykorzystaniem metody SWOT przy udziale reprezentantów społeczności lokalnej oraz autorów dokumentu, 4) zmiana trybu prac nad strategią w związku ze zmianą ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, 5) kierunki rozwoju strategicznego, 6) ustalenia w zakresie planowania przestrzennego i terytorializacji działań, w tym model struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz obszary strategicznej interwencji, 7) system wdrażania, monitoringu i ewaluacji strategii, 8) formalne przyjęcie strategii – poprzez podjęcie uchwały Rady Miejskiej w Świebodzinie w sprawie przyjęcia Strategii rozwoju gminy Świebodzin 2030 (B. Kołsut i in., fragment z „Wprowadzenia”).

Źródło: <https://wgseigp.amu.edu.pl/strona-glowna/publikacje/raporty-i-ekspertyzy-wgseigp>.

- ^a Ciesiołka P. (red.) 2017. Uwarunkowania i kierunki działań rewitalizacyjnych w Poznaniu. Ekspertyzy i Raporty IGSEiGP UAM, 1: 7–8. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- ^b Kołsut B. (red.) 2018. Czynniki i kierunki rozwoju gminy Powidz. Ekspertyzy i Raporty IGSEiGP UAM, 2: 7–8. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- ^c Staszewska S. 2018. Przestrzenny rozwój obszarów wiejskich. Zasady kształtowania przestrzeni wsi wielkopolskiej. Ekspertyzy i Raporty IGSEiGP UAM, 3: 7–8. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- ^d Kołsut B. i in. 2019. Społeczna strategia rozwoju gminy Murowana Goślina 2030. Ekspertyzy i Raporty WGSEiGP UAM, 4: 7–11. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- ^e Churski P. 2020. Ewaluacja Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla rozwoju Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej. Ekspertyzy i Raporty WGSEiGP UAM, 5: 7–8. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- ^f Staszewska S. 2020. Sołeckie Strategie Rozwoju podstawą zarządzania gminą Kobylin. Ekspertyzy i Raporty IGSEiGP UAM, 6: 7. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- ^g Staszewska S. 2020. Wiejska przestrzeń publiczna – miejsca integracji społecznej, rekreacji i edukacji w gminie Kobylin. Ekspertyzy i Raporty WGSEiGP UAM, 7: 8–9. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- ^h Staszewska S. 2021. Miejsca integracji społecznej gminy Szydłowo. Ekspertyzy i Raporty WGSEiGP UAM, 8: 7–8. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- ⁱ Kołsut B., Churski P., Ciesiołka P. 2021. Strategia rozwoju gminy Świebodzin 2030 – przykład nowej generacji strategii rozwoju lokalnego. Ekspertyzy i Raporty WGSEiGP UAM, 9: 8–10. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.

efektem projektów realizowanych przez autora w ramach udziału w konkursach dla partnerów Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, w ramach planu operacyjnego KSOW. Projekty realizowano z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 i były złożone do Województwa Wielkopolskiego z siedzibą Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu. Pozostałe pięć były wynikiem współpracy pracowników WGSEiGP z władzami poszczególnych ośrodków/institucji województwa wielkopolskiego.

Z obserwacji wynika, że ośrodki miejskie i wiejskie podejmują wyzwania w postaci projektów, umów, współpracy, by lepiej zorganizować swoje działania i by były one zintegrowane w wielu sferach funkcjonowania tych jednostek. Te realizowane zadania często są naprawczymi, poprawiającymi warunki zamieszkania społeczności lokalnej, organizującymi dostęp do usług, służącymi lepszej organizacji gospodarczej, wpływającymi na funkcjonalność przestrzenną oraz jakość środowiska przyrodniczego oraz bezpieczeństwo dla życia i zdrowia użytkowników miejskich i wiejskich struktur.

Z badań autorów przytoczonych tu prac wynika, że w ośrodkach województwa wielkopolskiego:

a) przestrzenne

- działania naprawcze (np. rewitalizacyjne) zdecydowanie łatwiej prowadzić na niewielkich obszarach;
- często rewitalizacja staje się obecnie elementem strategicznego rozwoju całego miasta/gminy, a nie niewielkich społeczności, jak to było w przeszłości;
- projekty ogólnomiejskie nie rozwiązują lokalnych problemów, a wpływają raczej na rozwój całego miasta (dotyczy to szczególnie projektów związanych z infrastrukturą komunikacyjną), inaczej jest w przypadku rozwiązań „wiejskich”, które skierowane są na rozwiązania konkretnych problemów;
- programy i projekty bardzo często są formułowane „na zapas”, co może sprawić, że nie uda się zrealizować wszystkich działań naprawczych zapisanych w dokumentach strategicznych, co może oznaczać utratę zaufania do podejmowanych działań ze strony mieszkańców i przedsiębiorców;
- tam, gdzie wykona się rzetelną ewaluację dotychczasowej polityki, łatwiej powieść dobre schematy na nowych obszarach lub ewentualnie naprawić błędy z przeszłości (np. w Poznaniu kolejne programy rewitalizacji stanowiły kontynuację i „usprawnienie” wcześniej podejmowanych działań);
- wielkopolskie miasta i wsie mają strukturę uporządkowaną, o bardzo czytelnym układzie, z uformowaną historyczną tkanką ulic i domów, wymagają jednak przekształceń funkcjonalnych, organizacyjnych czy estetycznych, we wszystkich występują obiekty dysfunkcyjne;
- wsie zlokalizowane w sąsiedztwie mniejszych miast mają jeszcze zachowaną historyczną strukturę, grunty rolne zaczynają jednak powoli zanikać na rzecz zabudowy mieszkaniowej, następuje podział społeczeństwa, a intensywność pracy i brak czasu, będący efektem ciągłych dojazdów, doprowadza do marazmu społecznego;

b) kulturowe

- w skali miasta projekty o charakterze kulturowym i sportowo-rekreacyjnym realizują postulat wzmocnienia metropolii, a nie przestrzeni sąsiedzkich, natomiast na obszarach wiejskich wzmocniają lokalny potencjał w tym zakresie;
- widoczny staje się wpływ kultury miasta na obszary wiejskie – ludność nie zajmuje się już rolnictwem, ale pracując w mieście, przejmując jego wpływy i potem je przekłada na sposób zagospodarowania swojego najbliższego otoczenia;
- im większe miasto, tym przekształcenia wsi w jego pobliżu są bardziej znaczące i nieodwracalne;

c) społeczne

- bardzo ważnym elementem, który wzmocnia podejmowanie decyzji przez władze samorządowe jest udział społeczności lokalnych (interesariuszy) w procesie rozpoznania warunków i czasie decyzyjnym, np. w momencie podejmowania wyzwań inwestycyjnych;
- partycypacja społeczna jest kluczowa w procesie tworzenia strategii rozwoju miast i wsi, ale należy ją prowadzić w umiejętny i zrozumiały dla odbiorców sposób, przekłada się to bowiem na zakres zaangażowania społeczeństwa w planowane zmiany;
- w budowaniu siły rozwojowej zauważono współpracę sektora społeczno-gospodarczego i prywatnego, nadszedł czas intensyfikacji relacji społecznych (poprzez inicjatywy kulturalne lub sportowe) i gospodarczych (poprzez wyjście przez lokalne przedsiębiorstwa z ofertą gastronomiczną i rekreacyjną dopasowaną do potrzeb i oczekiwań nowych konsumentów lub klientów);
- na terenach miast i wsi realizowane są liczne projekty społeczne w celu utworzenia miejsc integracji społecznej, rekreacji i edukacji, co bardzo pozytywnie wpływa na poprawę jakości życia i zamieszkania obywateli wielkopolskich gmin (ich wielofunkcyjność umożliwia podejmowanie różnych form aktywności);
- sukcesem miejsc integracji było włączanie mieszkańców w proces wykonawczy, np. część prac wykonywali społecznie, co nie tylko wpłynęło na niższe koszty, ale także na pogłębienie relacji sąsiedzkich, utożsamienie się mieszkańców z miejscem, stworzenie ważnego dla społeczności miejsca poprzez wspólne działanie;

d) środowiskowe

- w projektach i programach dotyczących rozwoju miast i wsi propaguje się silnie konieczność dbania o stan środowiska przyrodniczego;
- turystyka jest tym sektorem gospodarki, który przynosi niewielkie przychody lokalnemu samorządowi, a generuje znaczne nakłady (choćby na infrastrukturę turystyczną);
- do mocnych stron ośrodków gminnych województwa wielkopolskiego należą: walory środowiska przyrodniczego, dobra dostępność transportu publicznego (szybki pociąg, autobusy), atrakcyjne tereny mieszkaniowe,

dobry dostęp do kluczowych usług społecznych (przedszkola, szkoły, przychodnie), funkcjonowanie w sieciach współpracy międzygminnej (np.: Metropolia Poznań, wspólny transport, ZMPZ, GOAP), aktywność mieszkańców (kulturalna, sportowa, społeczna);

e) gospodarcze

- do słabych stron miejscowości należą: relatywnie niski poziom dochodów, niekorzystna struktura demograficzna, niektóre ośrodki mają ograniczony dostęp do głównych szlaków transportowych i zły stan techniczny dróg, który obniża jakość życia, występuje stosunkowo duży poziom wzajemnych animozji między poszczególnymi częściami gminy (wsie a miasta);
- w rozwoju miast i wsi upatruje się szanse/możliwości wynikające z: bliskości/sąsiedztwa większych ośrodków, z pozyskania z zewnątrz środków finansowych (UE, środki z budżetu państwa), zwiększenia zainteresowania w społeczeństwie zdrowym stylem życia (aktywne spędzanie wolnego czasu na łonie przyrody), krajowe programy mieszkaniowe, metropolitalne inicjatywy współpracy (klaster rzeczny, kolej metropolitalna);
- dla funkcjonowania obszarów miejskich i wiejskich bardzo niebezpieczne są: wzrost cen usług na rynku budowlanym generujący większe koszty inwestycji, negatywne procesy demograficzne (w tym ciągle bardzo niski poziom przyrostu naturalnego, migracje, starzenie się społeczeństwa), przewaga konkurencyjna gmin pierwszego pierścienia aglomeracji poznańskiej w przyciąganiu inwestycji i mieszkańców; zwiększanie się poziomu obciążenia gmin zadaniami bez dodatkowych środków finansowych na ich prowadzenie, duża i silna konkurencja w sektorze turystyki (gminy turystyczne).

Miejskie i wiejskie ośrodki różnią się skalą zmian i udziałem interesariuszy w procesie przekształceń. Duże miasta zaczęły się rozrastać, a **małe kurczyć**, ich przedmieścia stają się miejscem zamieszkania bogatych, co widać po „obfitości” domostw, wielkości i zagospodarowaniu działki. Wsie podmiejskie natomiast zmieniły swój charakter na typowo miejski, a te dalej zlokalizowane borykają się z ograniczeniami usług, infrastruktury, miejsc edukacji czy pracy. Wśród zadań strategicznych miast i obszarów wiejskich najważniejsze są: aktywizacja dzieci i młodzieży, aktywizacja osób wykluczonych społecznie, budowa społeczeństwa obywatelskiego, ochrona zdrowia i bezpieczeństwa mieszkańców, ochrona wartości społecznych, kulturowych oraz pielęgnowanie tradycji i folkloru, tworzenie miejsc integracji społecznej, rekreacji i edukacji, ożywienie gospodarcze terenów w stanie kryzysowym, aktywizacja zawodowa mieszkańców, aktywizacja turystyczna, rekreacyjna i sportowa, zagospodarowanie przestrzeni publicznej, modernizacja obiektów mieszkalnych i użyteczności publicznej, budowa i modernizacja infrastruktury społecznej, modernizacja infrastruktury komunikacyjnej i parkingowej, budowa i modernizacja infrastruktury technicznej, budowa i modernizacja infrastruktury sieciowej i punktów dostępu do Internetu, zagospodarowanie i tworzenie terenów cennych przyrodniczo i turystycznie. Spełnianie powyższych postulatów oraz czerpanie inspiracji z wartościowych przykładów realizacji miejsc integracji tworzy warunki do implementacji dobrych i właściwych rozwiązań.

Współczesne tendencje rozwoju miast i wsi

Przemiany gospodarcze i polityczne XXI w. wyzwoliły procesy dynamicznego i chaotycznego rozwoju obszarów miejskich i wiejskich. Nastąpiło niekontrolowane rozprzestrzenianie się miast, a na niektórych obszarach wiejskich zaobserwowano intensywny ruch budowlany (Kozłowski 2006). Zwiększyła się liczba przejazdów do centrum aglomeracji ze względu na bliskość ośrodków życia naukowego i kulturowego, administracji, ośrodków edukacji, a także ochrony zdrowia. Bliskość ta wpłynęła również na specyfikację usług, traktujących rynek przyległego miasta jako rynek zbytu czy zaplecze konsumpcyjne terenu otaczającego. Na obszarach wiejskich zlokalizowanych w pobliżu miast handel stał się bardziej zróżnicowany, a system powiązań komunikacyjnych wzbogacił się o sieci transportu zbiorowego. Zmienił się styl życia. Strefa podmiejska stanowi konkurencję dla większego ośrodka – uznawana jest za obszar o dobrej dostępności komunikacyjnej, gdzie przyjazna polityka władz gminnych przyczynia się do stworzenia obszarów, na których przekształcenia przestrzenne, strukturalne i cywilizacyjne zachodzą w wyniku podwyższonej aktywności społeczno-gospodarczej. Obecnie obszary przymiejskie mają możliwości dalszego rozwoju mieszkalnictwa i usług, na których dostęp do terenów otwartych, zieleni i rekreacyjnych jest praktycznie nieograniczony. To tu panują lepsze warunki życia, zwiększony komfort zamieszkania (cisza, spokój, z dala od wielkomiejskiego zgiełku), mniejsza gęstość zaludnienia oraz niższe koszty zamieszkania i utrzymania. Oczywiście widoczny jest ekstensywny, chaotyczny i nierównomierny sposób zabudowy i rozpraszanie szeroko rozumianych funkcji usługowych, co doprowadza do wydłużania dojazdów. Użytkowanie przestrzeni zależne jest od samochodu prywatnego, którego użycie wymaga coraz większych terenów pod infrastrukturę komunikacyjną, co wiąże się z przekształcaniem oraz zanieczyszczeniem środowiska przyrodniczego i kulturowego. Władze samorządowe dążą do lepszej organizacji komunikacji publicznej powiązań między jednostkami, ale dzieje się tak prawie wyłącznie w relacjach z dużymi miastami. Wsie oddalone od ośrodków centralnych nadal borykają się z problemami dostępności do usług, infrastruktury technicznej czy mobilnością przestrzenną.

Przyczyną takiego stanu były nie tylko przemiany gospodarcze wynikające z przeobrażeń centrów miast, obszarów przemysłowych czy układów komunikacyjnych przejawiające się w sukcesji funkcji poszczególnych terenów miejskich, ale także nastąpiła koncentracja funkcji kierowniczych, zarządczych i administracyjnych, wysokiej klasy obiektów biurowych, hoteli, banków, instytucji finansowych, doradczych, prawnych i innych wyspecjalizowanych usług. Na obszarach wiejskich lokalizowano nowoczesne wielkopowierzchniowe zakłady produkcyjne i centra handlowo-usługowe, nastąpił dynamiczny wzrost liczby ludności z tytułu migracji – i w efekcie zmiany związane z powstawaniem licznych osiedli domów jednorodzinnych i wielorodzinnych.

Pojawiły się zatem czynniki, które występując na jednym obszarze, powodują zmiany na innym. Należą do nich m.in.: migracja, sposób zarządzania i prowadzenia polityki przez władze gmin, obowiązujące prawo, trendy i doktryny

urbanistyczne, a także inne uwarunkowania rozwojowe. Z tych przyczyn formują się organizmy powiązane ze sobą przestrzennie, funkcjonalnie, organizacyjnie i społecznie. Obszary wiejskie są obecnie terenami bardziej zróżnicowanymi i aktywnymi społecznie, inwestycyjnie, rolniczo. Wsie przejmują część funkcji miejskich, związanych z obsługą jego mieszkańców, choć nadal olbrzymie znaczenie mają powiązania komunikacyjne. Zauważa się, że czynnikami ich przestrzennych, społecznych i gospodarczych zmian są uwarunkowania przyrodnicze, ekonomiczne, historyczne i administracyjno-prawne.

Autorzy prezentujący wyniki badań w XXI w. zaznaczają relacyjność przestrzenną między miejskimi i wiejskimi jednostkami, mówią o wzajemnym przenikaniu się treści i form życia miejskiego i wiejskiego, lecz nie ustalają granic wpływu funkcji miejskich, nie precyzują stref: wpływu ekonomicznego, kulturowego, wpływu architektoniczno-urbanistycznego czy komunikacyjnego. Raczej poszukuje się podstaw zintegrowanego rozwoju poszczególnych ośrodków – wpływów, zależności i relacji. Planowanie i zarządzanie rozwojem staje się bardziej transparentne niż dawniej, uczestniczy w nich społeczność lokalna, niezależni eksperci i inni interesariusze.

Podsumowanie

Wyniki badań nad przestrzenią miejską i wiejską, choć określane przez różne grupy naukowców, często dotyczą przyszłości, sugerują kierunki działań, określają warunki i zasady społecznych, inwestycyjnych i funkcjonalnych zmian. Władze i interesariusze dążą do poprawy ekonomicznej i politycznej efektywności zasobów oraz umożliwienia rozwoju inteligentnego i zrównoważonego, który przyczyni się do poprawy jakości życia. Badania nad problemami rozwoju współczesnego miasta zostały szczególnie ukierunkowane na problemy związane z zarządzaniem miastem, zwłaszcza odnoszące się do monitoringu strategicznego, konsultacji społecznych oraz badań jakości życia. Badacze sugerują tworzenie strategii rozwoju miasta, uwzględniającej gospodarkę odpadami, ochronę środowiska przyrodniczego i urbanistycznego oraz jakość życia społecznego jako podstawę rozwoju jednostek miejskich. Wsie natomiast powinny bazować na relacjach miasto–wieś jako części układu relacji centrum–peryferie, bowiem podsystemy miasto i wieś są względem siebie komplementarne i jednocześnie przeciwstawne, gdyż w makrosystemie społeczno-ekonomicznym wytwarzają oba typy powiązań. Ważną rolę w kształtowaniu współczesnego oblicza wsi mają zarówno uwarunkowania środowiska przyrodniczego, jak i czynniki związane z intensywnością zasiedlenia, rozwojem demograficznym oraz procesy urbanizacyjne.

Współczesne obszary wiejskie są bardzo zróżnicowane pod względem ekonomicznym, społecznym, przestrzennym i infrastrukturalnym. W perspektywie najbliższych lat będą się dynamicznie przekształcać, tracąc cechy typowe dla krajobrazu wiejskiego. Należy wzbogacić struktury funkcji społeczno-gospodarczych, ponieważ największą rolę w procesie zmian obrazu wsi i rolnictwa w niedalekiej przyszłości odegrają trzy czynniki: aspekt wykorzystania uwarunkowań

przyrodniczych, czynnik demograficzno-osadniczy oraz prowadzona polityka gospodarcza, a przede wszystkim wpływ „nowego” Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej (2023–2027)⁶.

Literatura

- Adamczewska-Wejhert H., Wejhert K. 1986. Małe miasta. Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Bański J. (red.) 2004. Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy. Komisja Obszarów Wiejskich, 6. PTG, IGiPZ PAN.
- Bański J. 2005. Przestrzenny wymiar współczesnych procesów na wsi. Studia Obszarów Wiejskich, 9. PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Bański J. 2011. Wieś w badaniach geograficznych – ewaluacja badań i przegląd koncepcji obszaru wiejskiego. [W:] M. Halamska (red.), *Wieś jako przedmiot badań naukowych*. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa, s. 29–44.
- Bański J., Stola W. 2002. Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce. Studia Obszarów Wiejskich, 3. IGiPZ PAN, Warszawa.
- Barthes R. 2002. Semiology and the Urban. [W:] N. Leach (red.), *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*. Routledge, London–New York, s. 166–172.
- Bauman Z. 1996. O ładzie co niszczy, i chaosie, który tworzy, czyli o polityce przestrzeni miejskiej. *Studia Socjologiczne*, 4.
- Bauman Z. 2000. Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika. Biblioteka Myśli Współczesnej. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Beaujeu-Garnier J., Chabot G. 1971. Zarys geografii miast. Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Bierwiaczonek K. 2016. Społeczne znaczenie miejskich przestrzeni publicznych. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Boeri S. 2022. Urbania. O miastach przyszłości. Wyd. Wysoki Zamek, Kraków.
- Bogdanowicz P. 2005. Turystyka a świadomość ekologiczna. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Brol R. 1996. Procesy urbanizacji polskiej wsi. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu, Prace Naukowe AE im. O. Langego we Wrocławiu, 739.
- Broniewski S. 1966. Ekonomiczne podstawy planowania wielkości miast. Arkady, Warszawa.
- Broszkiewicz R. 1997. Podstawy gospodarki miejskiej. Akademia Ekonomiczna, Wrocław.
- Broszkiewicz R., Korenik S., Szolek K. 2003. Integracja rozwoju aglomeracji miejskiej na przykładzie wrocławskiego obszaru metropolitalnego. *Biuletyn KPZK PAN*, 208.
- Bujalski Sz. 2023. Recepta na lepszy klimat. Zdrowsze miasta dla chorującego świata. Wyd. Wysoki Zamek, Kraków.
- Bukowska-Floreńska I. (red.) 2004. Studia etnograficzne i antropologiczne. T. 8. Miasto – przestrzeń kontaktu kulturowego i społecznego. Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Caldeira T. 2005. Fortified Enclaves: The new urban segregation. [W:] S. Low, *Theorizing the City*. Rutgers University Press, London, s. 83–110.
- Celichowska A. 2021. Seryjny zabójca: Domek na Przedmieściach. Zjawisko rozlewania się miast (*urban sprawl*) jako źródło wielu groźnych przemian na świecie. [W:] A. Hyrlik, D. Dylewski, S. Traczyk, *Miasta XXI wieku – wybrane zagadnienia*. Łódź, s. 79–97.
- Charles M. 2019. Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta. Wyd. Wysoki Zamek, Kraków.
- Chojnicki Z. 1999. Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Churski P. 2020. Ewaluacja Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla rozwoju Aglomeracji Kalisko-Ostrowskiej. Ekspertyzy i Raporty WGSEiGP UAM, 5. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.

⁶ <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/plan-strategiczny-dla-wspolnej-polityki-rolnej-na-lata-2023-2027-21801880> (Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027, Dz.U.2023.412).

- Ciesiołka P. (red.) 2017. Uwarunkowania i kierunki działań rewitalizacyjnych w Poznaniu. Ekspertyzy i Raporty IGSEiGP UAM, 1. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Ciolek S. 1992. Urbanizacja wsi w strefie podmiejskiej Wrocławia. [W:] W. Misiak (red.), Miasta polskie w procesie przemian. Studia nad Wrocławiem i Oleśnicą, Acta Universitatis Wratislaviensis, Sociologia, 3. Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Cloke P., Goodwin M. 1992. The Changing Function and Position of Rural Areas in Europe. [W:] P.P.P. Huigen, L.J. Paul, K. Volkers (red.), The Changing Function and Position of Rural Areas in Europe. Nederlandse Geografische Studies, 153. Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap/Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen Rijksuniversiteit Utrecht.
- Czarnecki A., Heffner K. 2003. Pozarolnicza działalność gospodarcza w strukturze funkcjonalnej wsi aglomeracji łódzkiej. Wieś i Rolnictwo, 1.
- Czarnecki W. 1965. Planowanie miast i osiedli. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Czarny M. 2005. Przestrzenna ekspansja miasta – przegląd współczesnej tematyki badawczej. Biuletyn KPZK, 219: 157–173.
- Czerny W. 1974. Miasto przyszłości (struktury osiedlenia). Polska 2000 – Miasto przyszłości, 1. PAN KBN Ossolineum, Wrocław.
- Czyżewski A. 1987. Próba rejonizacji procesów urbanizacji wsi w Polsce. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 2. PWN, Warszawa–Poznań.
- Domański R. 1993. Gospodarka przestrzenna. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dutkowski M. 1995. Konflikty w gospodarowaniu dobrami środowiskowymi. Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Dziadek S. 1991. Systemy transportowe ośrodków zurbanizowanych. Warszawa.
- Dziegieć E. 1987. Przemiany osadnictwa wiejskiego pod wpływem turystyki i wypoczynku w świetle literatury. *Acta Universitatis Lodziensis, Turyzm*, 3.
- Dziewoński K. 1962. Procesy urbanizacyjne we współczesnej Polsce. *Przeł. Geogr.*, 34, 3: 459–508.
- Dziewoński K. 1990. Koncepcje i metody badawcze z dziedziny osadnictwa. *Prace Geograficzne IGiPZ PAN*, Warszawa.
- Erbel J. 2020. Poza własnością. W stronę udanej polityki mieszkaniowej. Wyd. Wysoki Zamek, Kraków, s. 376.
- Etzoni E. 2009. Prawo do prywatności kontra dobro wspólne. *Respublica Nova*, 5(195): 44–45.
- Frąckiewicz L. (red.) 2004. Wykluczenie. Rewitalizacja. Spójność społeczna. Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice.
- Fritsch M. 1996. Turbulence and Growth in West Germany. A Comparison of Evidence by Regions and Industries. *Review of Industrial Organization*, 11(2): 231–251.
- Geisler A. (red.) 2002. Rewitalizacja. Rehabilitacja. Restrukturyzacja. Odnowa miast. Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej oddział w Krakowie, Kraków.
- Ghirardo D. 1999. Kształtowanie nowego oblicza miasta. [W:] D. Ghirardo, *Architektura po modernizmie*. Przeł.: M. Motak, M.A. Urbańska. VIA, Toruń, s. 171–193.
- Gorzela G. 2002. Polskie regiony w procesie integracji europejskiej. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2–3.
- Gzell S. 2008. Miasto jako przedmiot badań urbanisty. [W:] B. Jałowiecki (red.), *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Halamska M. 2007. Regionalne zróżnicowanie rozwoju wsi. [W:] G. Gorzelak (red.), *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Halamska M. 2009. Uwagi o naturze wiejskości i sposobach jej definiowania. [W:] G. Gorzelak, M. Szczepański, W. Ślęzak-Tazbir (red.), *Człowiek–Miast–Region. Związki i interakcje*. Księga Jubileuszowa profesora Bohdana Jałowieckiego. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 123–136.
- Hall E.T. 1997. Ukryty wymiar. *Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA*, Warszawa.
- Hanner U. 2006. Odkrywanie miasta. *Antropologia obszarów miejskich*. Przeł.: E. Klekot. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Hansen O. 1974. Miasto przyszłości. *Polska 2000 – Miasto przyszłości*, 1. PAN KBN Ossolineum, Wrocław.
- Harańczyk A. 1998. *Miasta polskie w procesie globalizacji*. PWN, Warszawa.
- Harvey D. 2012. *Bunt miast. Prawo do miasta i miejska rewolucja*. Tłum. A. Kowalczyk, W. Marzec, M. Mikulewicz, M. Szlinder. Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa.

- Heffner K. 2002. Czynniki osadnicze wpływające na potencjał rozwojowy obszarów wiejskich. [W:] A. Rosner (red.), *Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Heffner K., Klemens B. (red.) 2016. *Obszary wiejskie – wiejska przestrzeń i ludność, aktywność społeczna i przedsiębiorczość*. Studia KPZK PAN, 167.
- Helak M. 2019. *Miasta dla młodych*. Warszawa.
- Hosey L., Bruntlett M., Bruntlett C. 2021a. *Kształt zieleni. O estetyce, ekologii i projektowaniu*. Wyd. Wysoki Zamek, Kraków.
- Hosey L., Bruntlett M., Bruntlett C. 2021b. *Rowerowe miasto. Holenderski sposób na ożywienie miejskiej przestrzeni*. Wyd. Wysoki Zamek, Kraków.
- Hryniewicz J.T. 2000. Endo- i egzogeniczne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(2). Warszawa.
- Hyrlik A., Dylewski D., Traczyk S. 2021. *Miasta XXI wieku*. ArchaeGraph Wydawnictwo Naukowe, Łódź.
- Jackowiak B. 1999. *Miasto jako układ ekologiczny*. [W:] *Kompedium wiedzy o ekologii*. PWN, Warszawa–Poznań.
- Jagielski A. 1977. *Geografia ludności*. PWN, Warszawa.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J. 1998. *Przeobrażenia stref podmiejskich dużych miast, studium porównawcze strefy podmiejskiej Warszawy, Łodzi i Krakowa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Jakubowicz E., Ciok S. 2003. Wybrane problemy układów bipolarnych w sieci osadniczej. *Biuletyn KPZK PAN*, 209. Warszawa, s. 59–73.
- Jałowicki B. 1972. *Miasto i społeczne procesy urbanizacji*. Śląski Instytut Nauk, Katowice, PWN, Warszawa–Kraków.
- Jałowicki B. 1983. *Ocena stanu systemu osadniczego kraju*. *Biuletyn KPZK PAN*, 123. Warszawa.
- Jałowicki B. 1993. *Polityka restrukturyzacji regionów – doświadczenia europejskie*. *Studia Regionalne i Lokalne*, 44.
- Jałowicki B. 1996. *Spółeczne wytwarzanie przestrzeni w okresie transformacji systemowej*. *Biuletyn KPZK PAN*, 175. *Nowe uwarunkowania rozwoju i kształtowania miast polskich*, red. M. Kochanowski, Warszawa.
- Jałowicki B. 2005. *Przestrzeń ludyczna – nowe obszary metropolii*. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(21).
- Jałowicki B. 2007. *Globalny świat metropolii*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Jałowicki B., Szczepański M.S. 2006. *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Wyd. 2. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Jażdżewska I. 2003. *Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni*. XVI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Łódź.
- Jelonek A., Zborowski A. 1992. *Wpływ zmian funkcji administracyjnych na rozwój ludnościowy i terytorialny miast w Polsce*. *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica*, 17.
- Jerczyński M. 1977. *Funkcje i typy funkcjonalne miast*. [W:] *Statystyczna charakterystyka miast. Funkcje dominujące*. Statystyka Polski. GUS, Wrocław.
- Jewtuchowicz A. 2005. *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Juchnowicz S. 1971. *Śródmieścia polskich miast. Studia nad kształtowaniem i rozwojem centrów*. Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Kaczmarek S. 1999. *Rewitalizacja a organizacja przestrzeni miejskich*. [W:] *Przestrzeń miejska, jej organizacja i przemiany*. XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Katedra Geografii Miast i Turystyki Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kaczmarek T. 1998. *Zmiany struktury funkcjonalnej średnich miast w Polsce*. [W:] T. Markowski, T. Marszał (red.), *Gospodarka przestrzenna miast polskich w okresie transformacji*. *Biuletyn KPZK PAN*, 182.
- Kalinowski W. 1986. *Rozwój miast w Polsce*. [W:] W. Zin (red.), *Zabytki architektury i urbanistyki w Polsce*. T.1. *Miasta historyczne*. Arkady, Warszawa.
- Kamieniecki K. 2005. *Rozprzestrzenianie się miast – współczesny problem niezależnie od kontroli zjawiska*. [W:] K. Kamieniecki (red.), *Raport. Miasto za miastem*, 3. Instytut Rozwoju na rzecz Ekorozwoju, Warszawa.
- Kielczewska-Zaleska M. 1972. *Geografia osadnictwa*. PWN, Warszawa.

- Klasik A. (red.) 2003. Zarządzanie rozwojem lokalnym i regionalnym w kontekście integracji europejskiej. Biuletyn KPZK PAN, 208.
- Kłodziński M. 2014. Przedsiębiorczość pozarolnicza na wsi w procesie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. *Wież i Rolnictwo*, 1.
- Kłodziński M., Rosner A. 1995. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich a polityka regionalna. [W:] K. Duczowska-Malysz, M. Kłodziński (red.), *Polityka regionalna w rozwoju obszarów wiejskich*. Warszawa.
- Kołodziejczak A. (red.) 2021. Obszary wiejskie w zintegrowanym planowaniu rozwoju. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Kołodziejczak A. 2017. Koncepcja zintegrowanego rozwoju rolnictwa i wsi a wiejskie obszary funkcjonalne. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 37: 41–49.
- Kołodziejczak A. 2021. Obszar wiejski – definicje, klasyfikacja, typologia [W:] A. Kołodziejczak, (red.), *Obszary wiejskie w zintegrowanym rozwoju*. Seria: *Zintegrowane Planowanie Rozwoju*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 9–22.
- Kołodziejcki J., Parteka T. 2001. Kształtowanie ładu przestrzennego w procesie transformacji ustrojowej III RP, KPZK PAN, Biuletyn, 193.
- Kołsut B. (red.) 2018. Czynniki i kierunki rozwoju gminy Powidz. *Ekspertyzy i Raporty IGSEiGP UAM*, 2. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Kołsut B. i in. 2019. Społeczna strategia rozwoju gminy Murowana Goślina 2030. *Ekspertyzy i Raporty WGSEiGP UAM*, 4. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Kołsut B., Churski P., Ciesiołka P. 2021. Strategia rozwoju gminy Świebodzin 2030 – przykład nowej generacji strategii rozwoju lokalnego. *Ekspertyzy i Raporty WGSEiGP UAM*, 9.
- Korcelli P. 1974. Teoria rozwoju struktury przestrzennej. PWN, Warszawa.
- Korcelli P. 1987. Migracje i urbanizacja – współzależności, uwarunkowania, układy przestrzenne. *Ekonomista*, 1.
- Korenik S., Szółek K. (red.) 2004. Konkurencyjność i potencjał rozwoju polskich metropolii – szanse i bariery. Biuletyn KPZK PAN, 214.
- Kosiński W., Zieliński M. 2016. Urbanistyka krajobrazu i krajobraz urbanistyczny. Teoria, praktyka, edukacja, przestrzeń i FORMa, 25: 7–52.
- Kostrowicki J. 1952. O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast. *Przegląd Geograficzny*, 24: 7–64
- Kotarbiński A. 1967. Typologia miast do kierunkowego planowania przestrzennego sieci osadniczej. Kotel Cz. 1975. *Polska urbanistyka współczesna*. Warszawa.
- Koter M. 1994. Od fizjonomii do morfogenezy i morfologii porównawczej. Podstawowe zagadnienia teoretyczne morfologii miast. [W:] M. Koter, J. Tkocz (red.), *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*. UMK, UŁ, Toruń–Łódź.
- Koziński S. 1974. Koncepcja zabudowy miasta. Arkady, Warszawa.
- Kozłowski St. (red.) 2006. Żywiolowe rozprzestrzenianie się miast. Narastający problem aglomeracji miejskich w Polsce. KUL, PAN, Białystok–Lublin–Warszawa.
- Krzysztofik R., Dymitrow M. (red.) 2015. Degraded and Restuted Towns in Poland: Origins, Development, Problems/Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. *Geneza, rozwój, problemy*. Gothenburg.
- Kuciński K., Kudłacz T., Markowski T., Ziobrowski Z. 2002. Zintegrowany rozwój aglomeracji a konkurencyjność polskiej przestrzeni. Warszawa.
- Kusiński W. 1991. Studia rozwoju urbanizacji w Polsce. *Przegląd Geograficzny*, 68, 3–4.
- Lewicka M. 2008. Miasto jako przedmiot badań psychologii. [W:] B. Jałowicki (red.), *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Liszewski S. 1994. Studia nad strukturami przestrzennymi miast. [W:] *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce lata 1918–1993*. T. 2. Kierunki badań naukowych. PTG, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności, Łódź.
- Liszewski S. 1997. Miasto w kręgu zainteresowań geografa. [W:] IX *Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Zróżnicowanie społeczne struktur przestrzennych dużych miast*. Katedra Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 7–19.

- Lorens P. 2005. Tematyzacja przestrzeni publicznej miasta. [W:] B. Jałowiecki, M.S. Szczepański, Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa. Wydawnictwo Scholar, Warszawa, s. 103–120.
- Maik W. 1985. Charakterystyka strefy podmiejskiej w kategoriach funkcjonalnych. [W:] Pojęcia i metody badań strefy podmiejskiej. Acta Universitatis Lodzianis, Folia Geographica, 5: 41–59.
- Maik W. 1992. Podstawy geografii miast. UMK, Toruń.
- Majer A. 2009. Współczesna urbanizacja, przemiany i szanse rozwoju miast. [W:] G. Gorzelak, M.S. Szczepański, W. Słezak-Tazbir (red.), Człowiek–Miasto–Region. Księga Jubileuszowa Profesora Bahdana Jałowieckiego. Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- Majewski R., Staniszewski J., Czyżewski B. 2012. Specyfika pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi w kontekście jej wsparcia ze środków UE. Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszy, 5.
- Malikowski M., Palak M., Halik J. 2015. Zmiany w przestrzeni współczesnych miast. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Malisz B. 1966. Zarys teorii kształtowania układów osadniczych. Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Malisz B. 1984. Podstawy gospodarki i polityki przestrzennej. Ossolineum, Wrocław.
- Małachowicz E. 1982. Ochrona środowiska kulturowego. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Markowski T. (red.) 2005. Planowanie i zarządzanie w obszarach metropolitalnych. KPZK PAN, Biul., 221.
- Markowski T., Marszał T. (red.) 1998. Gospodarka przestrzenna miast polskich w okresie transformacji. Biuletyn KPZK PAN, 182.
- Markowski T., Marszał T. 2003. Funkcje i zarządzanie obszarami metropolitalnymi. Samorząd Terytorialny, 7/8: 13.
- Markowski T., Marszał T. 2006. Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe. KPZK PAN, Warszawa.
- Markowski T., Stasiak A. (red.) 2007. Rola polskiej przestrzeni w integrującej się Europie. KPZK PAN, Biuletyn, 233.
- Matczak P. 1996. Społeczne uwarunkowania eliminacji syndromu NIMBY. [W:] R. Cichocki (red.), Podmiotowość społeczności lokalnej. Poznań.
- Matyjaszewicz J., Putkowski D. 1980. Zarys planowania przestrzennego. WSiP, Warszawa.
- Mazur M., Bański J., Czapiewski K., Śleszyński P. 2015. Wiejskie obszary funkcjonalne – próba metodyczna wyznaczania ich obszarów i granic. Studia Obszarów Wiejskich, 37: 7–36.
- Mikołajewicz Z. 1972. Urbanizacja wsi w województwie opolskim (metoda i wyniki badań). Miasto, 3.
- Mirecka M.A. 1995. Rehabilitacja osiedli mieszkaniowych z lat 1945/1970. Urbanistyka. Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe, Gdańsk.
- Miszewska B. 1999. Rodzaje sukcesji funkcjonalnej w mieście na przykładzie Wrocławia. [W:] J. Słodczyk (red.), Społeczne, gospodarcze i przestrzenne przeobrażenia miast. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Mordwa S. 2013. Przestępczość i poczucie bezpieczeństwa w przestrzeni miasta. Przykład Łodzi. Łódź.
- Mouffe Ch. 2015. Agonistyka. Polityczne myślenie o świecie. Tłum. J. Erbel. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Niedźwiecka-Filipiak I. 2009. Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław.
- Ostrowski W. 1975 (wznów. 1980). Urbanistyka współczesna. Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Pałka E. 2014. Wpływ środków unijnych na pobudzenie inicjatyw społeczności wiejskich obszarów opóźnionych w rozwoju. Przykład województwa świętokrzyskiego. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich PAN, 2/1.
- Parteka T. 2005. Transformacja zdegradowanych struktur przestrzennych metropolii polskich. KPZK PAN, 223.
- Parysek J.J. 2005. Miasta polskie na przełomie XX i XXI wieku. Rozwój i przekształcenia strukturalne – czynniki i uwarunkowania. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Parysek J.J. 1997. Podstawy gospodarki lokalnej. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.

- Parysek J.J. 2002. Metropolises and the processes of metropolisation. *Geographia Polonica*, 75, 1: 25–42.
- Pęski W. 1999. Zarządzanie zrównoważonym rozwojem miast. Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Pietraszek E. 1978. Uwagi o aspektach i wskaźnikach urbanizacji wsi. [W:] J. Turowski (red.), *Procesy urbanizacji kraju w okresie XXX-lecia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. Wydawnictwo PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Pięćek B. 2001. Rozwój infrastruktury na wsi a warunki życia ludności wiejskiej. Raport z badań. *Wies i Rolnictwo*, 1.
- Piszczek E. 2006. Wiejskość jako pojęcie naukowo użyteczne. *Roczniki Socjologii Wsi*, 27.
- Przesmycka E. 2014. Wooden Architecture in Small Town Planning in Lublin Region – State of Preservation, *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych/Teka Commission of Architecture. Urban Planning and Landscape Studies*, 10/1: 33–40.
- Przesmycka E. 2021. Miasteczko polskie w XXI wieku. Wybrane problemy. *Architektura Miasto Piękn*, 1: 299–316. Politechnika Krakowska, Kraków.
- Radziejowski J. 2002. Zrównoważone użytkowanie przestrzeni – wyzwanie dla urbanistów XXI wieku. [W:] K. Kamieniecki (red.), *Miasto za miastem*. Raport nr 2. Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa.
- Rajman J. 1997. Strefa podmiejska – mechanizmy powstawania i przekształceń. Nowe problemy badawcze. [W:] A. Jackowski (red.), *Geografia, człowiek, gospodarka*. Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Regulski J. 1982. *Ekonomika miasta*. PWE, Warszawa.
- Regulski J. 1986. *Planowanie miast*. Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Rewers E. 2005. Post-polis. Wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta. Universitas, Kraków.
- Rosner A. 2005. Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce. [W:] A. Rosner (red.), *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*. IRWiR, Warszawa, s. 238–298.
- Rykiel Z. 1999. Przemiany struktury społeczno-przestrzennej miasta polskiego a świadomość terytorialna mieszkańców. *Prace Geograficzne IGiPZ PAN*, 170. Wyd. Continuo, Wrocław.
- Rykiel Z. 2002. Koncepcje i delimitacje wielkomiejskich form osadniczych w Polsce. [W:] I. Jażdżewska (red.), *Współczesne formy osadnictwa miejskiego i ich przemiany*. XV Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Katedra Geografii Miast i Turyzmu, Uniwersytet Łódzki, Łódź, s. 9–20.
- Sadik-Khan J., Solomonow S. 2017. *Walka o ulice. Jak odzyskać miasto dla ludzi*. Wyd. Wysoki Zamek, Kraków, s. 368.
- Sim D. 2020. *Miasto żywciliwe. Jak kształtować miasto z troską o wszystkich*. Wyd. Wysoki Zamek, Kraków, s. 276.
- Skalski K. 1994. *Partycypacja społeczna i partnerstwo w procesach rewitalizacji starych dzielnic miejskich*. Krakowski Instytut Nieruchomości, Kraków.
- Ślódczyk J. 2004. *Przemiany struktury przestrzennej miast w sferze funkcjonalnej i społecznej*. Miasta w okresie przemian. Uniwersytet Opolski, Opole.
- Ślódczyk J., Dembicka-Niemiec A. (red.) 2010. *Funkcje miast jako czynnik kształtowania przestrzeni miejskiej*. *Studia Miejskie*, 2. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Ślódczyk J., Jakubczyk Z. (red.) 2002. *Zarządzanie gospodarką miejską i prawne podstawy funkcjonowania miasta*. Miasta w okresie przemian. Uniwersytet Opolski, Opole.
- Ślódczyk J., Rajchel D. (red.) 2006. *Polityka zrównoważonego rozwoju oraz instrumenty zarządzania miastem*. Miasta w okresie przemian. Uniwersytet Opolski, Opole.
- Ślódczyk J., Śmigielska M. (red.) 2008. *Współczesne kierunki i wymiary procesów urbanizacji*. Miasta w okresie przemian. Uniwersytet Opolski, Opole.
- Sokołowski D. 2006. *Funkcje centralne i hierarchia funkcjonalna miast w Polsce*. Wyd. UMK, Toruń.
- Sommer R., Sommer B. 2001. *A Practical Guide to Behavioral Research: Tools and techniques*. Oxford University Press, Oxford.
- Stanny M. 2013. *Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Staszewska S. 2005. *Architektoniczne przekształcenia zabudowy polskiej wsi*. [W:] B. Głębocki, U. Kaczmarek (red.), *Obszary sukcesu na polskiej wsi*. *Studia Obszarów Wiejskich*, 8: 183–199. PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.

- Staszewska S. 2012. Przekształcenia urbanistyczne osiedli wiejskich strefy podmiejskiej dużego miasta. *Barometr Regionalny*, 4(30): 53–68.
- Staszewska S. 2018. Przestrzenny rozwój obszarów wiejskich. Zasady kształtowania przestrzeni wsi wielkopolskiej. *Ekspertyzy i Raporty IGSEiGP UAM*, 3. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Staszewska S. 2020. Sołeckie Strategie Rozwoju podstawą zarządzania gminą Kobylin. *Ekspertyzy i Raporty IGSEiGP UAM*, 6. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Staszewska S. 2020. Wiejska przestrzeń publiczna – miejsca integracji społecznej, rekreacji i edukacji w gminie Kobylin. *Ekspertyzy i Raporty WGSEiGP UAM*, 7. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Staszewska S. 2021. Miejsca integracji społecznej gminy Szydłowo. *Ekspertyzy i Raporty WGSEiGP UAM*, 8. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Straszewicz L. 1985. Strefa podmiejska. Pojęcia i definicje. [W:] *Pojęcia i metody badań strefy podmiejskiej*. *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica*, 5: 7–16. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Sumień T. 1992. Forma miasta – kontekst i anatomia. Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Szmidt B. 1981. Ład przestrzeni. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Szołek K. 2007. Obszary metropolitalne. Wyd. AE we Wrocławiu, Warszawa.
- Walker P. 2018. Jak rowery mogą uratować świat. Wyd. Wysoki Zamek, Kraków, s. 320.
- Walker P. 2023. Ruch – cudowne lekarstwo. Dlaczego warto chodzić po mieście. Wyd. Wysoki Zamek, Kraków, s. 296.
- Wallis A. 1977. Miasto i przestrzeń. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Węgleński J. 1974. Społeczne problemy małych miast. Ossolineum, Wrocław.
- Wiśniewska M. 2007. Osadnictwo wiejskie. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Wojtyra B. 2021. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne na obszarach wiejskich. [W:] A. Kłodziejczak (red.), *Obszary wiejskie w zintegrowanym rozwoju*. Seria: *Zintegrowane Planowanie Rozwoju*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 91–106.
- Zachariasz I. 2011. Partycypacja w procesie planowania przestrzennego jako prawo podmiotowe. [W:] *Partycypacja społeczna w planowaniu przestrzennym*. Konferencja Towarzystwa Urbanistów Polskich Oddziału w Warszawie oraz Biura Architektury i Planowania Przestrzennego Urzędu m. st. Warszawy. Towarzystwo Urbanistów Polskich, Oddział w Warszawie, Warszawa.
- Zawadzka A.K. 2017. Ład nasz przestrzenny. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Zeidler-Janiszewska A. (red.) 1997. Pisanie miasta. Czytanie miasta. Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.
- Ziobrowski Z. 1992. Mierniki jakości przestrzeni miejskiej. Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Ziółkowski J. 1964. Socjologia miasta. Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Zipser T. 1974. Rola modeli symulacyjnych w przewidywaniu przyszłych struktur osadnictwa. [W:] *Zjawiska komunikacyjne a modelowanie funkcjonowania obszarów zurbanizowanych*. *Prace Naukowe Politechniki Wrocławskiej*, Wrocław.
- Zipser T. 1983. Zasady planowania przestrzennego. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Zuziak Z. 1996. Planowanie aktywizujące a struktura przestrzenna miast. *Biuletyn KPZK PAN*, 175.

Differences in existing research on urban and rural space – topics, scale of studies, public participation

Abstract: The aim of the article is to demonstrate the differences in the themes and scale of research on urban and rural areas from the mid-20th century to the present. The apparent variations in analytical approaches stemmed from the available research tools, scientists' interests, the needs of the socio-economic sphere, as well as attainable statistical data or even knowledge about the needs of local communities. In the development of cities and villages, the organization and management of these units have changed, with significant involvement of society. Nowadays, the society, once less aware, desires to participate in spatial and strategic planning processes. The article places particular

emphasis on contemporary changes in researchers' perspectives on the development of these units, illustrated through examples of studies conducted in urban and rural areas. The article includes a summary in the form of a tabulated compilation presenting the scope of research in a historical context.

Key words: urban space, rural areas, scope of research, societal participation